

การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีและผลกระทบ ในประเทศไทย

ดร.เดชนันต์ บังกิโล

อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบัญชี

สำนักวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ดร.อัจฉรา ชนากลาง

อาจารย์ประจำสาขาการบัญชี

คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี นครราชสีมา

(ผู้ประสานงานหลัก)

วันที่ได้รับต้นฉบับบทความ : 13 สิงหาคม 2563

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ : 25 พฤศจิกายน 2563

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 9 ธันวาคม 2563

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้นำเสนอผลกระทบของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีที่มีต่อการกำหนดค่าสอบบัญชีและรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป จากการวิเคราะห์ข้อมูลของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2559-2561 ผลการวิจัยชี้ว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบเชิงบวกต่อการกำหนดค่าสอบบัญชี กล่าวคือ เมื่อการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีเพิ่มขึ้นจะส่งผลให้อำนาจทางการตลาดของผู้ให้บริการสอบบัญชีที่ครองตลาดมากขึ้นและสามารถกำหนดค่าสอบบัญชีเพิ่มสูงขึ้น จากการวิเคราะห์ตัวแบบสมการโครงสร้างชี้ว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการกำหนดค่าสอบบัญชีและตัวแปรส่งผ่านคือ การกำหนดค่าสอบบัญชีมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเห็นในการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีความสัมพันธ์กับความน่าจะเป็นในการกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้น โดยการกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้นได้เพิ่มโอกาสที่ผู้สอบบัญชีจะแสดงความเห็นในการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งหลักฐานการวิจัยนี้ต่างกับผลการศึกษาของ Huang, Chang, and Chiou (2016) ที่พบว่า การกำหนดค่าสอบบัญชีส่งผลกระทบเชิงลบต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

คำสำคัญ: การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี การกำหนดค่าสอบบัญชี ค่าสอบบัญชี รายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

Audit Market Concentration and Consequences in Thailand

Dr.Dej-anan Bungkilo

*Lecturer in Accounting Department,
School of Management, Mae Fah Luang University*

Received: August 13, 2020

Revised: November 25, 2020

Accepted: December 9, 2020

Dr.Atchara Chanaklang

*Lecturer in Accounting Department,
Faculty of Business Administration, Rajamangala University of Technology Isan, Nakhon Ratchasima
(Corresponding Author)*

ABSTRACT

This research presents evidence on the effect of audit market concentration on audit pricing and modified audit opinions. Analyzing listed companies' data from the Stock Exchange of Thailand for the period 2016 to 2018, the results indicate that audit market concentration affects positively on audit pricing. Empirically, an increasing in audit market concentration enhances the market power of the leading audit service suppliers and increases audit pricing. Using the structural equation modelling (SEM) technique, the results reveal that audit market concentration is positively associated with audit pricing and a mediator variable of audit pricing is positively associated with modified audit opinions. The findings suggest that audit market concentration is related with a higher probability of audit pricing. In addition, higher audit pricing increases the likelihood of auditors to issue modified audit opinions. The evidence differs from the results in Huang, Chang, and Chiou (2016), where audit pricing is negatively associated with modified audit opinions.

Keywords: Audit Market Concentration, Audit Pricing, Audit Fees, Modified Audit Opinions

บทนำ

ในปี พ.ศ. 2563 The World Economic Forum ได้รายงานไว้ว่า ประเทศไทยได้ถูกจัดอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศที่ลดลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของประเทศไทยที่เสียเปรียบเมื่อแข่งขันกับประเทศอื่นบนเวทีการค้าโลก เนื่องด้วยประเทศไทยเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญ ได้แก่ การลดช่องว่างในการแข่งขันของตลาดในประเทศ เนื่องจากการกระจุกตัวของตลาดที่มีลักษณะผูกขาด การขาดแคลนสินค้าและบริการที่หลากหลายมาจากหลายบริษัท และมีจำนวนผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่หลากหลายให้เลือกจากผู้ขายหลายราย อันนำไปสู่การแข่งขันในตลาดที่ไม่มีการแข่งขันที่ดีพอ (Bangkokbiznews, 2020) อย่างไรก็ตาม จุดแข็งที่ประเทศไทยทำได้ดีคือ การมีตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเป็นแหล่งระดมทุนของบริษัทที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยให้มีการพัฒนาและเติบโตอย่างยั่งยืน โดยมีมูลค่าตามราคาตลาดรวม 16.94 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็น 103% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ณ สิ้นปี 2562 ซึ่งหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นต่อการเป็นตลาดทุนชั้นนำของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยคือ การพัฒนาระบบนิเวศการรายงานทางการเงิน (Financial Reporting Ecosystem) ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทางของตลาดหลักทรัพย์ให้เป็นระบบที่ให้ข้อมูลทางการเงินที่น่าเชื่อถือแก่ผู้ใช้ข้อมูลทางการเงินทุกกลุ่ม ซึ่งผู้สอบบัญชีถือว่าเป็นด่านสุดท้ายของระบบนิเวศการรายงานทางการเงินที่มีบทบาทที่สำคัญในการปกป้องนักลงทุนและสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับตลาดหลักทรัพย์ (Attarrit, 2018) ตลอดจนเป็นกลไกที่สำคัญในการส่งเสริมประสิทธิภาพของตลาดหลักทรัพย์ให้เป็นที่ยอมรับและน่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม การปกป้องนักลงทุนดังที่กล่าวมานี้ย่อมมีค่าสอบบัญชีเกิดขึ้น ซึ่งเป็นต้นทุนตัวแทน (Agency Cost) ที่มีประโยชน์ในการลดความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างผู้ถือหุ้นกับฝ่ายบริหาร ลดพฤติกรรมของผู้บริหารที่อาจจะตัดสินใจเพื่อประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ของผู้ถือหุ้น (DeAngelo, 1981) การปฏิบัติงานตรวจสอบโดยผู้สอบบัญชี ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกจะช่วยยับยั้งและป้องกันปัญหาความขัดแย้งทางผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตามการให้บริการสอบบัญชี ซึ่งมีต้นทุนตัวแทนนั้น เป็นค่าใช้จ่ายที่กิจการจะต้องจ่ายค่าธรรมเนียมการสอบบัญชีให้กับผู้สอบบัญชี ซึ่งมีแนวโน้มว่า จะมีการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตามการเติบโตของเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ (Francis, Michas, & Seavey, 2013)

ปัจจุบัน ประเทศไทยมีผู้สอบบัญชีจำนวน 267 คน จากสำนักงานสอบบัญชี จำนวน 29 แห่งที่ได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (SEC, 2020) ที่สามารถตรวจสอบงบการเงินของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้ ซึ่งจากผลการศึกษาของ Chanaklang and Jangkloy (2018) ที่วิเคราะห์การกระจุกตัวของตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นของประเทศไทยพบว่า โครงสร้างของตลาดสอบบัญชีของประเทศไทยเป็นแบบตลาดผู้ให้บริการน้อยราย (Oligopoly Market) กล่าวคือ สำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่จำนวนน้อยรายครองส่วนแบ่งตลาดรวมกันมากกว่าส่วนแบ่งของสำนักงานสอบบัญชีอื่น โดยเรียกภาวะตลาดเช่นนี้ว่า ตลาดที่มีการกระจุกตัวสูง (High Market Concentration) ซึ่งในทางทฤษฎี ตลาดที่มีการกระจุกตัวสูงจะไม่ก่อให้เกิดการแข่งขันอย่างสมบูรณ์และจะส่งผลกระทบต่อค่าสอบบัญชีที่สูงเกินปกติ เนื่องจากมีผู้ให้บริการสอบบัญชีน้อยรายและเป็นการยากที่สำนักงานสอบบัญชีรายใหม่จะแข่งขันในตลาดนี้ได้ (Newton, Wang, & Wilkins, 2013) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของการเข้ามาในตลาดของสำนักงานสอบบัญชีรายใหม่ที่ประสงค์จะตรวจสอบงบการเงินของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ด้วยแล้ว ย่อมต้องลงทุนในหลาย ๆ ด้านเพื่อให้มีคุณสมบัติครบถ้วนเป็นผู้สอบบัญชี (สำนักงานสอบบัญชี) ที่ได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ เพื่อสร้าง

ความเชื่อมั่นว่า สำนักงานสอบบัญชีมีผู้สอบบัญชีที่มีคุณภาพและมีกระบวนการในการปฏิบัติงานสอบบัญชีที่มีคุณภาพ อันนำไปสู่การสร้างความน่าเชื่อถือแก่ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย

ทั้งนี้ สิ่งที่สะท้อนคุณภาพงานสอบบัญชี (Audit Quality) ประการหนึ่งคือ การแสดงความเห็นของผู้สอบบัญชี ซึ่งเป็นผลงานขั้นสุดท้ายในกระบวนการสอบบัญชี ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่ผู้สอบบัญชีได้แสดงความเห็นแบบที่เปลี่ยนแปลงไป (Modified Audit Opinion) ย่อมเป็นการส่งสัญญาณไปยังผู้ใช้ข้อมูลว่า งบการเงินนั้นมีหรืออาจมีข้อมูลที่แสดงขัดกับข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ หรืออาจจะเกิดสถานการณ์ความไม่แน่นอนที่มีสาระสำคัญ เป็นต้น (Dodd et al., 1984) โดยการสื่อสารของผู้สอบบัญชีในสถานการณ์ดังกล่าวย่อมเป็นสัญญาณเตือนภัยไปยังผู้ใช้ข้อมูลงบการเงินว่า ควรระมัดระวังในการนำงบการเงินไปใช้วิเคราะห์และตัดสินใจเชิงเศรษฐกิจ (Habib, 2013) กล่าวโดยสรุป การแสดงความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นตัวชี้วัดถึงคุณภาพงานสอบบัญชี ซึ่งงานวิจัยในอดีตมีการใช้ความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นการวัดคุณภาพงานสอบบัญชี เช่น Chen et al. (2011) และ Gu, Wu, and Yang (2013) เป็นต้น นอกจากนี้ คุณภาพงานสอบบัญชีที่เกี่ยวข้องกับความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปก็มีการศึกษาเชื่อมโยงกับค่าสอบบัญชีด้วยเช่นกัน อาทิ Geiger and Rama (2003) และ Huang, Chang, and Chiou (2016)

จากงานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดค่าสอบบัญชี Hay, Knechel and Wong (2006) และ Hay (2013) ได้ทำการวิเคราะห์ห่อภิมาณ (Meta-Analysis) พบว่า การวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาปัจจัยด้านลักษณะของลูกค้า (Demand-Side) มากกว่าด้านของผู้สอบบัญชี (Supply-Side) โดยสามารถจำแนกปัจจัยที่กำหนดค่าสอบบัญชีได้ 3 กลุ่ม คือ ด้านลักษณะของลูกค้า ด้านลักษณะของผู้สอบบัญชี และด้านลักษณะของงานที่รับผิดชอบ สำหรับประเทศไทย งานวิจัยเกี่ยวกับการกำหนดค่าสอบบัญชีที่สำคัญ เช่น สำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่มีอำนาจทางการตลาดสามารถกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงกว่าสำนักงานสอบบัญชีขนาดกลางและเล็ก (Pratoomsuwan, 2017) การเลือกผู้สอบบัญชีและค่าสอบบัญชี โดยศึกษาเงื่อนไขที่ลูกค้าเลือกผู้สอบบัญชีกับผู้สอบบัญชีเลือกลูกค้า (Kitiwong & Srijunpetch, 2018) และประเด็นของเรื่องสำคัญในการตรวจสอบ (Key Audit Matters) มีความสัมพันธ์กับค่าสอบบัญชี (Boonlert-U-Thai, Srijunpetch, & Phakdee, 2019) เป็นต้น ซึ่งพบว่า งานวิจัยในอดีตยังขาดหลักฐานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลกระทบของการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชี ดังนั้น การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาเรื่องการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชีที่ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชี และความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

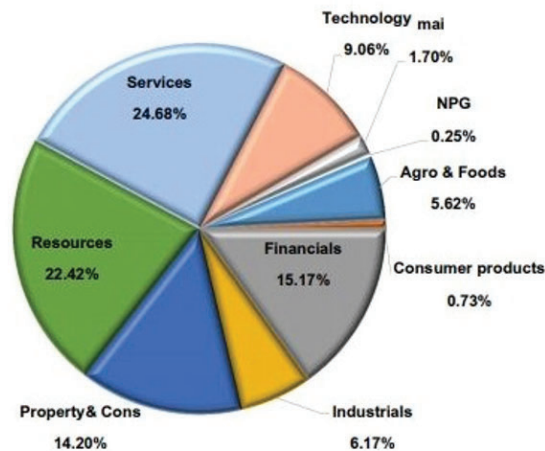
วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลกระทบของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีที่มีต่อการกำหนดค่าสอบบัญชี
2. เพื่อทดสอบตัวแบบเชิงสาเหตุของความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบทางอ้อมต่อความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านทางตัวแปรการกำหนดค่าสอบบัญชี

การทบทวนวรรณกรรมและการพัฒนาสมมติฐานการวิจัย

1. บริบทตลาดสอบบัญชีของประเทศไทย

ภาพรวมของตลาดสอบบัญชีของประเทศไทยที่ศึกษาโดย Chanaklang and Jangkloy (2018) นำเสนอตัวเลขการครองตลาดส่วนใหญ่ของสำนักงานสอบบัญชีในกลุ่ม Big 4 คือ มากกว่า 82% โดยประมาณ ระหว่างปี พ.ศ. 2556-2560 และแน่นอนว่าย่อมเกิดภาวะการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม การศึกษาดังกล่าวไม่ได้ให้หลักฐานว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่ออะไรบ้าง ซึ่งถึงแม้ว่า ปรากฏการณ์การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีได้เกิดขึ้นคล้ายคลึงกันทั่วโลก ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา (Gunn et al., 2019) แต่ก็ไม่มีผลงานวิจัยที่ให้หลักฐานเชิงประจักษ์ทางวิชาการบ่งชี้ว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทยมีผลกระทบเหมือนกับที่ปรากฏในประเทศอื่น และเมื่อพิจารณาถึงอุตสาหกรรมในตลาดหลักทรัพย์ที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของแต่ละประเทศก็จะเห็นถึงความแตกต่างที่นำไปสู่ความเชี่ยวชาญเฉพาะของผู้สอบบัญชีในแต่ละประเทศ สำหรับอุตสาหกรรมที่ขับเคลื่อนตลาดทุนไทยแสดงในรูปที่ 1 บ่งชี้ว่า อุตสาหกรรมบริการและทรัพยากร เป็น 2 อุตสาหกรรมที่มีมูลค่ารวมกันคิดเป็น 47.10% ซึ่งแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในสภาพเศรษฐกิจที่จะมีอุตสาหกรรมหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแตกต่างกัน ดังนั้น การศึกษาผลกระทบของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทยจะให้ผลการศึกษาที่ยืนยัน (Confirmation) ภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่มีอุตสาหกรรมบริการและทรัพยากรเป็นกลุ่มใหญ่ในตลาดทุนว่ามีผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชีหรือไม่และมีขนาดของผลกระทบมากน้อยเพียงใด อีกทั้งผลของการวิจัยนี้ยังสามารถใช้เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการในการเปรียบเทียบผลกระทบที่เกิดขึ้นในประเทศไทยกับต่างประเทศได้

รูปที่ 1 แสดงมูลค่าตลาดของบริษัทจดทะเบียนเปรียบเทียบกับกลุ่มอุตสาหกรรม

ที่มา : www.set.or.th ข้อมูล ณ พ.ศ. 2561

2. การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี (Audit Market Concentration)

การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี หมายถึง ตลาดที่มีผู้ให้บริการสอบบัญชีจำนวนน้อยรายที่มีส่วนแบ่งการตลาดรวมกันแล้วมีจำนวนมากกว่าส่วนแบ่งตลาดของสำนักงานสอบบัญชีอื่น ๆ ที่เหลือในตลาดทั้งหมดรวมกัน ซึ่งการกระจุกตัวและการแข่งขันของตลาดสอบบัญชีนี้เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงภาวะการแข่งขันของสำนักงานสอบบัญชี วิธีการวัดค่าการกระจุกตัวมี 3 วิธี ได้แก่ 1) การวัดอัตราการกระจุกตัว (Concentration Ratio: CR) โดยคำนวณเป็นเปอร์เซ็นต์สะสมของส่วนแบ่งการตลาดของสำนักงานสอบบัญชีแต่ละแห่งที่เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย แล้วนำมารวมกัน หากค่า CR มีค่ามากกว่า 80% แสดงว่า ตลาดสอบบัญชีมีการกระจุกตัวสูงและมีแนวโน้มใกล้เคียงกับตลาดผูกขาด 2) การวัดการกระจุกตัวโดยใช้ดัชนีเฮอร์ฟินดาห์ล-เฮิร์ชแมน (Herfindahl-Hirschman Index: HHI) ซึ่งคำนวณจากการหาอัตราการกระจุกตัวแล้วนำมายกกำลังสองของส่วนแบ่งการตลาดของสำนักงานสอบบัญชีแต่ละแห่ง หากค่า HHI มีค่าสูงกว่า 1,800 แสดงว่า ตลาดสอบบัญชีมีการกระจุกตัวสูง 3) การวัดด้วยดัชนี Comprehensive Concentration Index (CCI) เป็นวิธีการคำนวณที่ให้ความสำคัญกับสำนักงานสอบบัญชีรายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่สำนักงานสอบบัญชีรายใหญ่ที่สุด ซึ่งแตกต่างจากดัชนี CR และ HHI ที่ให้น้ำหนักสำนักงานสอบบัญชีรายใหญ่ เนื่องจาก CCI จะให้น้ำหนักกับสำนักงานสอบบัญชีรายเล็กที่อยู่ในตลาดนั้นได้รับน้ำหนักถ่วงมากกว่าสำนักงานสอบบัญชีรายใหญ่ และได้นำเอาสำนักงานสอบบัญชีที่อยู่ในตลาดทุกรายเข้ามาคำนวณดัชนีการกระจุกตัว หากค่า CCI มีค่าเท่ากับ 1 แสดงว่า มีการกระจุกตัวสูงมีแนวโน้มเป็นตลาดผูกขาด ซึ่งงานวิจัยนี้ได้ศึกษาอัตราการกระจุกตัว (Concentration Ratio) ของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทย

ตลาดการให้บริการสอบบัญชีในประเทศไทยนั้นมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้มีการเพิ่มขึ้นของบริษัทจดทะเบียนทั้งในตลาดหลักทรัพย์และนอกตลาดหลักทรัพย์จำนวนมาก ส่งผลให้ตลาดสอบบัญชีของประเทศไทยมีการเติบโตเพิ่มขึ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาของ Chanaklang and Jangkloy (2018) พบว่า ตลาดสอบบัญชีของประเทศไทยมีการกระจุกตัวสูง ทำให้ส่วนแบ่งตลาดส่วนใหญ่ตกเป็นของสำนักงานขนาดใหญ่ 4 แห่ง (Big 4) โดยในปี 2558 จำนวนลูกค้าบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยจำนวน 60% ที่เป็นลูกค้าของสำนักงานสอบบัญชี Big 4 คิดเป็นประมาณ 90% มูลค่าตลาดรวมของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Pratoomsuwan (2017) ที่พบว่า โครงสร้างตลาดสอบบัญชีในประเทศไทยมีสำนักงานสอบบัญชีในกลุ่ม Big 4 ครองส่วนแบ่งตลาดรวมกัน มากกว่า 75% ซึ่งภาวะการกระจุกตัวนี้เกิดขึ้นคล้ายคลึงกันทั่วโลกทั้งในระบบเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว (Francis et al., 2013; Gunn, Kawada, & Michas, 2019) งานวิจัยในอดีตได้ให้หลักฐานที่สำคัญเกี่ยวกับผลกระทบของการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชี อาทิ Huang et al. (2016) และ Eshleman and Lawson (2017) พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในระดับสูงจะทำให้ค่าสอบบัญชีสูง อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีการกระจุกตัวที่สูงอาจจะไม่ได้ส่งผลให้ค่าสอบบัญชีสูงตามไปด้วย เช่น Kallapur, Sankaraguruswamy, and Zang (2010) พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในระดับเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกา (Metropolitan Level) ไม่มีผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชี และพบว่า สำนักงานสอบบัญชีมีการแข่งขันในด้านค่าสอบบัญชีในตลาดสอบบัญชีระดับเมือง อย่างไรก็ตาม Kallapur et al. (2010) กลับพบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อคุณภาพการสอบบัญชี สอดคล้องกับ Boone, Khurana, and Raman, (2012) Newton et al. (2013) และ Chang, Guo, and Mo (2019)

3. การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีกับการกำหนดค่าสอบบัญชี

โดยทั่วไปผู้สอบบัญชีจะกำหนดค่าสอบบัญชี โดยพิจารณาจากต้นทุนของการปฏิบัติงานสอบบัญชีตามจำนวนชั่วโมงการทำงานที่ต้องใช้บวกด้วยกำไรที่ต้องการจากการตรวจสอบงานนั้น (TFAC, 2014) อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์อภิมาน (Meta-Analysis) งานวิจัยในอดีต โดย Hay et al. (2006) และ Hay (2013) พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดค่าสอบบัญชียังสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก ปัจจัยด้านคุณลักษณะกิจการของลูกค้า (Client Attribute) อาทิ ประเภทอุตสาหกรรมและขนาดของรายได้ ขนาดของกิจการ ความซับซ้อนของกิจการ ความเสี่ยงด้านต่าง ๆ ของกิจการ การกำกับดูแลกิจการ โครงสร้างทางการเงิน และผลการดำเนินงาน ปัจจัยกลุ่มที่ 2 คือ ปัจจัยด้านสำนักงานสอบบัญชี (Auditor Attribute) ประกอบด้วย ขนาดของสำนักงานสอบบัญชี ความเชี่ยวชาญในอุตสาหกรรมที่ตรวจสอบ และการแข่งขันในตลาดสอบบัญชี ส่วนปัจจัยกลุ่มที่ 3 คือ ปัจจัยด้านลักษณะของงานที่ให้บริการ (Engagement Attribute) เช่น ระยะเวลาในการทำงาน ความยากหรือง่ายของประเด็นปัญหาสอบบัญชี ขอบเขตการตรวจสอบ ขนาดและผลกระทบของความเสี่ยงที่แผ่กระจายไปยังงบการเงิน เป็นต้น

นอกจากนี้ Lawrence, Minutti-Meza, and Zhang (2011) และ Bradbury (2017) พบว่า การกำหนดค่าสอบบัญชียังขึ้นอยู่กับกลยุทธ์ของแต่ละสำนักงานสอบบัญชี โดยสำนักงานขนาดใหญ่มีโอกาสสูงที่จะเป็นผู้เลือกลูกค้าและกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงกว่าขนาดกลางและขนาดเล็ก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในประเทศไทยของ Kitiwong and Srijunpetch (2018) สำหรับอิทธิพลของการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชีที่ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชียังขึ้น การศึกษาในระยะแรก เช่น Pearson and Trompeter (1994) พบว่า การกระจุกตัวของผู้ให้บริการสอบบัญชีในอุตสาหกรรมประกันภัยและอสังหาริมทรัพย์มีผลกระทบเชิงลบกับการกำหนดค่าสอบบัญชี และ Kallapur et al. (2010) ให้หลักฐานว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในระดับเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกา (Metropolitan Level) ไม่มีผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชี อย่างไรก็ตาม งานวิจัยหลังปี ค.ศ. 2010 อาทิ Huang et al. (2016) Eshleman and Lawson (2017) Chang et al. (2019) และ Gunn et al. (2019) กลับพบว่า การกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบเชิงบวกกับการกำหนดค่าสอบบัญชีที่เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุผลที่งานวิจัยล่าสุดให้หลักฐานไปในทิศทางเดียวกันดังกล่าว จึงนำมาสู่การพัฒนาสมมติฐานการวิจัย ดังต่อไปนี้

H1: การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชี

4. การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีกับการแสดงความเห็นในรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป (Modified Audit Opinion)

งบการเงินและรายงานของผู้สอบบัญชีถือเป็นผลงานสำคัญที่ผู้บริหารและผู้สอบบัญชีมีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูลสู่สาธารณะ หากข้อมูลในงบการเงินและรายงานของผู้สอบบัญชีมีคุณภาพก็จะมีคุณค่าต่อผู้ใช้ข้อมูลและสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพงานสอบบัญชีว่า ได้ปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพ (Chadegani & Mohamed, 2014; Rajgopal, Srinivasan, & Zheng, 2020) ซึ่งงานสอบบัญชีที่มีคุณภาพย่อมบ่งชี้ถึงคุณค่าของงานบริการให้ความเชื่อมั่น โดย

ผู้สอบบัญชีในฐานะที่เป็น เศรษฐทรัพย์ หรือสินค้า/บริการทางเศรษฐกิจ (An Economic Good)¹ ที่ให้แก่ผู้ใช้งบการเงิน โดยผู้สอบบัญชีแสดงความเห็นในงบการเงินเพื่อสร้างความมั่นใจในส่วนของคุณภาพถูกต้องในสาระสำคัญ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจของผู้ใช้งบการเงิน (Simunic, 1980; DeFond & Zhang, 2014) ทั้งนี้ ความเห็นของผู้สอบบัญชีแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ ความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบไม่มีเงื่อนไข (Unqualified Audit Opinion) และความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงแปลงหรือดัดแปลงไป (Modified Audit Opinion) ซึ่งประกอบด้วยความเห็นแบบมีเงื่อนไข ความเห็นแบบงบการเงินไม่ถูกต้อง และการไม่แสดงความเห็นต่องบการเงิน โดยรายงานของผู้สอบบัญชีที่ออกมานั้นขึ้นอยู่กับข้อสรุปที่ได้จากการปฏิบัติงานของผู้สอบบัญชีเป็นเกณฑ์ในการแสดงความเห็นต่องบการเงิน งานวิจัยในอดีตที่ศึกษาการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี Kallapur et al. (2010) พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อคุณภาพงานสอบบัญชี สอดคล้องกับ Newton et al. (2013) ที่พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีสูงมีความสัมพันธ์กับโอกาสที่จะเกิดการปรับงบการเงินย้อนหลังที่น้อยลง อย่างไรก็ตาม Huang et al. (2016) พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีไม่มีผลกระทบทางตรงต่อการแสดงความเห็นการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป แต่กลับพบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีผลกระทบทางอ้อมต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านการกำหนดค่าสอบบัญชี ดังนั้น ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์นี้ จึงนำมาสู่การพัฒนาสมมติฐานการวิจัยที่ 2 ดังต่อไปนี้

H2: การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีผลกระทบทางอ้อมต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านการกำหนดค่าสอบบัญชี

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยนี้เก็บข้อมูลของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (The Stock Exchange of Thailand: SET) แต่ไม่รวมข้อมูลของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ เอ็ม เอ ไอ (Market for Alternative Investment: MAI) ซึ่งเป็นข้อมูลในงบการเงินและรายงานประจำปีระหว่างปี พ.ศ. 2559–2561 ในเบื้องต้นมีจำนวนค่าสังเกตรวม 1,605 ตัวอย่าง จากนั้นดำเนินการคัดกรองข้อมูล ดังนี้คือ หักข้อมูลของบริษัทในกลุ่มธนาคาร เงินทุนหลักทรัพย์ ประกันชีวิตและประกันภัย และบริษัทที่ถูกจัดประเภทอยู่ระหว่างฟื้นฟูการดำเนินงาน และตัดบริษัทที่มีข้อมูลไม่ครบถ้วนในทุกตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยออก ในท้ายที่สุดคงเหลือจำนวนบริษัทที่ใช้ในการวิจัยนี้ทั้งสิ้น 1,207 ตัวอย่างตามที่แสดงในตารางที่ 1 ดังต่อไปนี้

¹ เศรษฐทรัพย์คือ สินค้าหรือบริการที่ใช้บำบัดความต้องการของมนุษย์แต่มีอยู่จำกัดเมื่อมนุษย์ต้องการใช้ต้องซื้อหามา หรือมีค่าตอบแทนจึงจะได้มา (Simunic, 1980)

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

บริษัท	2559	2560	2561	รวม
จำนวนบริษัทจดทะเบียนทั้งหมด (ไม่รวมตลาด MAI)	522	538	545	1,605
หัก บริษัทที่เข้าข่ายถูกเพิกถอนแต่กำลังอยู่ระหว่างฟื้นฟูกิจการ	6	6	6	18
บริษัทในกลุ่มธุรกิจธนาคาร ประกัน การเงินและหลักทรัพย์	57	58	58	173
บริษัทที่มีข้อมูลไม่ครบถ้วน	60	80	67	207
จำนวนบริษัทที่ใช้ในการวิจัย	399	394	414	1,207

การวัดค่าตัวแปรการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี

การวิจัยนี้วัดค่า CR (Concentration Ratio) ตามวิธีของ Pearson & Trompeter (1994) ซึ่งการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในแต่ละอุตสาหกรรมเป็นผลรวมของส่วนแบ่งทางการตลาดของสำนักงานสอบบัญชีที่มากที่สุด 3 สำนักงานในอุตสาหกรรมเทียบกับยอดรวมค่าสอบบัญชีของทุกสำนักงานสอบบัญชีในอุตสาหกรรม ดังนี้

$$CR_{kt} = \sum_{i=1}^3 S_{it} / \sum_{i=1}^n S_{it} \quad (1)$$

เมื่อ

CR = ค่าการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในอุตสาหกรรม “k” ปี “t”

s = ยอดรวมค่าสอบบัญชีของสำนักงานสอบบัญชีที่มากที่สุด 3 สำนักงานสำหรับอุตสาหกรรม “k” ปี “t”

S = ยอดรวมค่าสอบบัญชีของทุกสำนักงานสอบบัญชีสำหรับอุตสาหกรรม “k” ปี “t”

ตัวแปรควบคุม

สำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ (BIG4) จากการศึกษาในอดีตของ Simunic (1980) Palmrose (1986) และ Pratoomsuwan (2017) พบว่า ขนาดของสำนักงานสอบบัญชีมีผลต่อค่าสอบบัญชีที่แตกต่างกัน โดยสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่สามารถที่จะเรียกเก็บค่าสอบบัญชีเป็นจำนวนเงินที่มากกว่าสำนักงานสอบบัญชีขนาดเล็ก เนื่องจากสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่มีต้นทุนด้านทรัพยากรที่สูงสำหรับการให้บริการสอบบัญชีที่มีคุณภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในแต่ละอุตสาหกรรมสูงและต้องลงทุนสูงในการปกป้องชื่อเสียงของสำนักงาน และสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่มีการปกป้องชื่อเสียงด้วยการลดความเสี่ยงจากการถูกฟ้องร้องดำเนินคดี โดยการเพิ่มความพยายามในงานสอบบัญชีให้มากขึ้น และนำไปสู่การแสดงความเห็นแบบที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อสะท้อนถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง โดย Habib (2013) ชี้ให้เห็นว่าสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการแสดงความเห็นแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

ขนาดกิจการของลูกค้า (LTA) มีความสัมพันธ์กับความซับซ้อนในการดำเนินงาน โดยกิจการขนาดใหญ่จะมีจำนวนหรือปริมาณรายการค้ามาก ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของผู้สอบบัญชี เช่น การกำหนดขนาดตัวอย่างที่เพิ่มขึ้นทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่มากขึ้นและจะส่งผลต่อค่าสอบบัญชีที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ซึ่งจากการศึกษาของ Gonthier-Besacier and Schatt (2007) Carson and Fargher (2007) และ Fleischer and Goettsche (2012) พบว่า

ขนาดกิจการลูกค้ามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับค่าสอบบัญชีอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่า ขนาดของกิจการมีผลต่อการแสดงความเห็นการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป (Gul et al., 2013; Chen et al., 2011)

อัตราส่วนหนี้สินรวมต่อสินทรัพย์รวม (LEV) แสดงถึงโครงสร้างเงินทุนของกิจการที่บ่งชี้ถึงความเสี่ยงทางการเงินและสะท้อนเสถียรภาพทางการเงินของกิจการ โดยหากกิจการมีโครงสร้างเงินทุนที่มาจากเจ้าหนี้เป็นส่วนใหญ่ จะมีแนวโน้มที่จะเกิดผลกระทบต่อความสามารถในการจ่ายชำระดอกเบี้ยและชำระเงินกู้ในอนาคต ทำให้ผู้สอบบัญชีต้องปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวังรอบคอบในการตรวจสอบความเสี่ยงทางการเงินและเสถียรภาพทางการเงินของกิจการ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรที่ใช้ในการปฏิบัติงานตรวจสอบและกระทบต่อค่าสอบบัญชี เช่นการศึกษาของ Simunic (1980) และ Gist (1994) พบว่า อัตราส่วนหนี้สินรวมต่อสินทรัพย์รวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับค่าสอบบัญชี

ความสามารถในการทำกำไร (ROA) สะท้อนความเสี่ยงเฉพาะกิจการของลูกค้าที่ผู้สอบบัญชีใช้เป็นดัชนีพิจารณาความเสี่ยงที่สำคัญ โดยผลการดำเนินงานของกิจการที่มีความสามารถในการทำกำไรต่ำ ผู้สอบบัญชีจะให้ความสำคัญในการตรวจสอบมากกว่ากิจการที่มีความสามารถในการทำกำไรสูง โดยจะมีความระมัดระวังในการตรวจสอบเพื่อให้สามารถแสดงความเห็นต่องบการเงินได้อย่างถูกต้องตามที่ควร และความระมัดระวังดังกล่าวก็จะต้องใช้ทรัพยากรในการตรวจสอบเพิ่มขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อค่าสอบบัญชี ทั้งนี้ การวิเคราะห์ห่อภิมาณโดย Hay et al. (2006) พบว่า ความสามารถในการทำกำไรของกิจการจะมีความสัมพันธ์เชิงลบกับค่าสอบบัญชี

ภาวะขาดทุน (LOSS) หากกิจการมีผลการดำเนินงานขาดทุน จะส่งผลกระทบต่อการทำงานของผู้สอบบัญชีในการเพิ่มความระมัดระวังในการตรวจสอบมากขึ้นเพื่อให้สามารถแสดงความเห็นต่องบการเงินได้อย่างถูกต้องตามที่ควร ซึ่งการปฏิบัติงานที่เพิ่มขึ้นดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อค่าสอบบัญชี โดยการศึกษาของ Hay et al. (2006) และ Gonthier-Besacier and Schatt (2007) พบว่า ภาวะขาดทุนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับค่าสอบบัญชี

อัตราส่วนเงินทุนหมุนเวียน (CURR) แสดงถึงความเสี่ยงของกิจการที่เกี่ยวข้องกับสภาพคล่องทางการเงินของธุรกิจ หากกิจการมีสภาพคล่องทางการเงินต่ำจะมีโอกาสสูงที่กิจการนั้นจะมีการแสดงข้อมูลในงบการเงินที่คลาดเคลื่อนหรือไม่ถูกต้อง ดังนั้น ผู้สอบบัญชีต้องใช้ความระมัดระวังเพิ่มขึ้นในการปฏิบัติงานตรวจสอบกิจการที่มีสภาพคล่องทางการเงินต่ำ และต้องใช้ทรัพยากรในการตรวจสอบมากขึ้นเพื่อลดความเสี่ยงในการสอบบัญชี ซึ่งจะกระทบต่อการกำหนดค่าสอบบัญชีที่เพิ่มขึ้น เช่นการศึกษาของ McMeeking, Peasnell, and Pope (2006) และ Choi et al. (2010) พบว่า ความเสี่ยงทางการเงินระยะสั้นของลูกค้า ซึ่งวัดจากอัตราส่วนเงินทุนหมุนเวียนมีความสัมพันธ์เชิงลบกับค่าสอบบัญชี

อัตราการเติบโตของยอดขาย (SGROW) เมื่อกิจการมีอัตราการเติบโตของยอดขายลดลงหรือเป็นลบ จะแสดงถึงความเสี่ยงของธุรกิจ ผู้สอบบัญชีจะให้ความสำคัญในการตรวจสอบยอดขายเหล่านั้นว่า แสดงข้อมูลถูกต้องตามที่ควรหรือไม่ มีการตกแต่งตัวเลขยอดขายหรือไม่ เพราะฉะนั้น งานวิจัยในอดีตเช่น Stanley (2011) พบว่า อัตราการเติบโตของยอดขายมีความสัมพันธ์เชิงลบกับค่าสอบบัญชี

สำหรับอัตราส่วนมูลค่าตามบัญชีต่อมูลค่าตลาด (BTM) เป็นอัตราส่วนที่ใช้วัดการขยายตัวของกิจการและใช้เป็นตัวแปรควบคุมในตัวแบบการกำหนดค่าสอบบัญชี อาทิ Choi, Kim, and Zang (2010) และ Stanley (2011) ซึ่งกิจการที่มีการขยายตัวและเติบโตสูง มูลค่าทางบัญชีเทียบกับมูลค่าทางการตลาดจะแสดงค่าที่น้อยกว่า 1 มาก ซึ่งทั้งสองงานวิจัยพบว่า ค่า BTM มีความสัมพันธ์เชิงลบกับค่าสอบบัญชีอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเปรียบเทียบกับกิจการที่มีอัตราการขยายตัวของธุรกิจที่ต่ำกว่า (กิจการที่มีค่า BTM เข้าใกล้ 1 และมากกว่าหรือเท่ากับ 1) ดังนั้น เพื่อควบคุมผลกระทบนี้ จึงรวมตัวแปร

BTM ในตัวแบบวิจัย และตัวแปรหุ่นของปี พ.ศ. 2559 (Y59) และ พ.ศ. 2560 (Y60) เป็นตัวแปรควบคุมสำหรับผลกระทบเฉพาะของปีที่ใช้ในการวิจัยนี้

ตัวแบบวิเคราะห์ผลกระทบของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีที่มีต่อการแสดงความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

ตัวแบบสมการถดถอยพหุคูณเพื่อทดสอบสมมติฐาน H1 เป็นดังนี้

$$\begin{aligned} LFEE_{it} = & a_0 + b_1CR_{kt} + b_2BIG4_{it} + b_3LTA_{it} + b_4LEV_{it} + b_5ROA_{it} + b_6LOSS_{it} + b_7CURR_{it} + b_8SGROW_{it} \\ & + b_9BTM_{it} + b_{10}Y59_{it} + b_{11}Y60_{it} + e_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

เมื่อ

LFEE = ค่าลอการิทึมของค่าสอบบัญชีของบริษัท “i” ปี “t”

CR = ค่าการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีของอุตสาหกรรม “k” ปี “t”

BIG4 = ตัวแปรหุ่นมีค่าเป็น 1 เมื่อบริษัท “i” ปี “t” ตรวจสอบโดยสำนักงานสอบบัญชี PwC KPMG Deloitte หรือ EY และ 0 กรณีอื่น

LTA = ค่าลอการิทึมของสินทรัพย์รวมของบริษัท “i” ปี “t”

LEV = อัตราส่วนหนี้สินรวมต่อสินทรัพย์รวมของบริษัท “i” ปี “t”

ROA = ความสามารถในการทำกำไรวัดค่าด้วยกำไรสุทธิหารด้วยสินทรัพย์รวมของบริษัท “i” ปี “t”

LOSS = ตัวแปรหุ่นมีค่าเป็น 1 เมื่อบริษัท “i” ปี “t” รายงานผลขาดทุน และ 0 กรณีอื่น

CURR = อัตราส่วนเงินทุนหมุนเวียนวัดค่าด้วยสินทรัพย์หมุนเวียนหารด้วยหนี้สินหมุนเวียนของบริษัท “i” ปี “t”

SGROW = อัตราการเติบโตของยอดขายวัดค่าด้วยผลต่างรายได้รวมของบริษัท “i” ปี “t” กับ ปี “t-1” หารด้วยรายได้รวม ปี “t-1”

BTM = อัตราส่วนมูลค่าตามบัญชีต่อมูลค่าตลาดของบริษัท “i” ปี “t”

Y59 = ตัวแปรหุ่น มีค่าเป็น 1 หากเป็นบริษัท “i” ปี พ.ศ. 2559 และ 0 กรณีอื่น

Y60 = ตัวแปรหุ่น มีค่าเป็น 1 หากเป็นบริษัท “i” ปี พ.ศ. 2560 และ 0 กรณีอื่น

ตัวแบบเชิงสาเหตุของการแสดงความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

ตัวแบบสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modelling: SEM) เพื่อทดสอบสมมติฐาน H2 ดังนี้

เมื่อ

MAO = ตัวแปรหุ่นมีค่าเป็น 1 เมื่อบริษัท “i” ปี “t” มีการแสดงความเห็นแบบที่เปลี่ยนแปลงไป ในรายงานของผู้สอบบัญชี รับอนุญาต ได้แก่ แบบมีเงื่อนไข หรือแบบไม่แสดงความเห็น หรืองบการเงินไม่ถูกต้อง และ 0 กรณีอื่น

รูปที่ 2: ตัวแบบเพื่อการวิเคราะห์สมมติฐานเชิงสาเหตุของการแสดงความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

ผลการวิจัย

สถิติเชิงพรรณนา

ตารางที่ 2 นำเสนอค่าการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี (CR) แยกตามกลุ่มอุตสาหกรรมสำหรับปี พ.ศ. 2559–2561 โดยคำนวณจากยอดรวมค่าสอบบัญชีของสำนักงานสอบบัญชีที่มากที่สุด 3 สำนักงานในแต่ละอุตสาหกรรม ซึ่งค่า CR น้อยที่สุดเท่ากับ 0.669 และมากที่สุดเท่ากับ 0.960 ในส่วนของค่า CR ที่มากกว่า 0.9 ได้แก่ กลุ่มเกษตรและอุตสาหกรรมอาหาร และกลุ่มเทคโนโลยี ในขณะที่กลุ่มสินค้าอุปโภคบริโภคมีค่า CR ต่ำกว่าทุกอุตสาหกรรมและถึงแม้ว่า จะมีค่า CR เพิ่มขึ้นสู่ระดับ 0.773 ในปี พ.ศ. 2561 แต่ก็ยังต่ำกว่าอุตสาหกรรมอื่น

ตารางที่ 2 สถิติการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี (CR) แยกตามกลุ่มอุตสาหกรรม ระหว่างปี พ.ศ. 2559–2561

อุตสาหกรรม	การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี (CR)		
	2559	2560	2561
เกษตรและอุตสาหกรรมอาหาร	0.960	0.950	0.950
สินค้าอุปโภคบริโภค	0.670	0.669	0.773
สินค้าอุตสาหกรรม	0.788	0.764	0.769
อสังหาริมทรัพย์และก่อสร้าง	0.731	0.751	0.782
ทรัพยากร	0.828	0.800	0.812
บริการ	0.776	0.814	0.787
เทคโนโลยี	0.915	0.926	0.909

สถิติเชิงพรรณนาสำหรับค่าสังเกต 1,207 ตัวอย่างนำเสนอในตารางที่ 3 โดยตัวแปรหลักที่สำคัญคือ ค่าสอบบัญชี (Audit Fees) ที่แสดงเป็นจำนวนบาทนั้นมีช่วงความห่างของการแจกแจงข้อมูลสูงระหว่างค่าเฉลี่ย (Mean) กับค่ามัธยฐาน (Median) แสดงให้เห็นว่า ค่าสอบบัญชีของกลุ่มตัวอย่างการวิจัยนี้มีรูปแบบการแจกแจงที่ไม่สมมาตรหรือเบ้ (Skewness) ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงแปลงข้อมูลด้วยลอการิทึม ซึ่งนำเสนอในค่าของ LFEE นอกจากนี้ขนาดของกิจการคือ สินทรัพย์รวม ก็ถูกแปลงข้อมูลด้วยลอการิทึมและนำเสนอในค่าของ LTA ด้วยเช่นกัน สำหรับตัวแปรหุ่นที่สำคัญ 2 ตัวแปร ได้แก่ MAO แสดงสถิติจำนวน 43 ตัวอย่าง (ร้อยละ 3.56) คือ งบการเงินประจำปีของผู้สอบบัญชีรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป และ LOSS มี 214 ตัวอย่าง (ร้อยละ 17.73) คือ จำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่นำเสนอผลประกอบการขาดทุน

ตารางที่ 3 สถิติเชิงพรรณนาของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปร	N	mean	StdDev	min	median	max
Audit Fees (บาท)	1,207	4,964,739	11,906,195	380,000	2,570,000	151,000,000
LFEE	1,207	6.452	0.376	5.580	6.410	8.179
CR	1,207	0.801	0.076	0.669	0.787	0.961
LTA	1,207	3.832	0.664	2.328	3.737	6.372
LEV	1,207	0.419	0.208	0.003	0.419	1.215
ROA	1,207	0.067	0.089	-0.520	0.066	0.751
CURR	1,207	2.804	5.213	0.090	1.620	144.860
SGROW	1,207	0.133	0.972	-0.884	0.042	25.457
BTM	1,207	1.681	1.645	0.037	1.244	20.567

ตัวแปรหุ่น

ตัวแปร	N	Dummy = 1	%	Dummy = 0	%
BIG4	1,207	749	62.05	458	37.95
MAO	1,207	43	3.56	1,164	96.64
MAO-BIG4		16	37.21		
MAO-Non-BIG4		27	62.79		
LOSS	1,207	214	17.73	993	82.27

การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐานนำเสนอในตารางที่ 4 โดยค่าสหสัมพันธ์ Pearson แสดงด้านขวาบนและค่าสหสัมพันธ์ Spearman แสดงด้านซ้ายล่าง สำหรับตัวแปรตาม LFEE พบว่า มีสหสัมพันธ์เชิงบวก และมีนัยสำคัญทางสถิติกับตัวแปร CR BIG4 LTA LEV BTM และ MAO ในขณะที่มีสหสัมพันธ์เชิงลบและมีนัยสำคัญทางสถิติกับตัวแปร CURR ในส่วนของตัวแปรตาม MAO มีสหสัมพันธ์เชิงบวกและมีนัยสำคัญทางสถิติกับตัวแปร LFEE BTM และ LOSS ในขณะที่มีสหสัมพันธ์เชิงลบและมีนัยสำคัญทางสถิติกับตัวแปร ROA ในภาพรวมเมื่อพิจารณาค่าสหสัมพันธ์ในการวิจัยนี้พบว่า มีค่าสหสัมพันธ์สูงสุดเท่ากับ 0.684 อย่างไรก็ตาม ค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยทั่วไปถือว่า ไม่สูงและเมื่อทำการทดสอบสมมติฐานตามตัวแบบพบว่า มีค่า VIF ต่ำกว่า 10 ในทุกสมการ แสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ทางสถิติไม่มีปัญหาเรื่องภาวะตัวแปรอิสระมีความสัมพันธ์กันเอง (Multicollinearity) (Kennedy, 1992)

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรของ Pearson (ด้านซ้ายล่าง) Spearman (ด้านซ้ายล่าง)

ตัวแปร	LFE	CR	BIG4	LTA	LEV	ROA	CURR	SGROW	BTM	MAO	LOSS
LFE	1	0.157***	0.335***	0.684***	0.407***	-0.039	-0.184***	0.014	0.121***	0.067**	-0.015
CR	0.149***	1	0.188***	0.133***	0.100***	0.069**	-0.106***	0.011	-0.075***	0.014	-0.001
BIG4	0.149***	1	1	0.328***	0.136***	0.057*	-0.093***	0.022	-0.135***	-0.098***	-0.133***
LTA	0.652***	0.131***	0.350***	1	0.426***	0.098***	-0.206***	-0.014	0.131***	0.015	-0.168***
LEV	0.432***	0.088***	0.142***	0.442***	1	-0.238***	-0.403***	-0.019	0.401***	0.045	0.142***
ROA	-0.015	0.105***	0.113***	0.116***	-0.239***	1	-0.016	-0.036	-0.345***	-0.097***	-0.570***
CURR	-0.282***	-0.207***	-0.052	-0.275***	-0.676***	0.216***	1	-0.001	-0.096***	0.005	0.034
SGROW	0.077***	0.034	-0.003	0.105***	0.076***	0.217***	-0.056*	1	-0.014	-0.017	0.087***
BTM	0.118***	-0.154***	0.102***	0.161***	0.418***	-0.592***	-0.181***	-0.066**	1	0.089***	0.230***
MAO	0.066**	-0.007	0.098***	0.017	0.034	-0.115***	-0.036	0.000	0.098***	1	0.081***
LOSS	-0.005	-0.010	-0.133***	-0.168***	0.124***	-0.607***	-0.166***	-0.101***	0.231***	0.081***	1

หมายเหตุ : *, **, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.10, 0.05, 0.01

ผลการทดสอบสมมติฐาน

การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีกับการกำหนดค่าสอบบัญชี

ตารางที่ 5 นำเสนอผลการทดสอบสมมติฐาน H1 โดยการวิเคราะห์ปัจจัยการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีที่ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชีตามตัวแบบ (1) พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ (Coefficient) ของ CR ที่แทนค่าการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการกำหนดค่าสอบบัญชี (LFEE) เท่ากับ 0.189 (t-stat = 1.827) ซึ่งมีระดับนัยสำคัญที่ 0.10 ผลของการวิเคราะห์ชี้ว่า เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น 1% ในค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชี (CR) จะส่งผลกระทบต่อ การกำหนดราคาค่าสอบบัญชีเพิ่มขึ้น 1.44%² นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบผลการศึกษานี้กับต่างประเทศพบว่า มีผลที่ใกล้เคียงกับตลาดสอบบัญชีของสหรัฐอเมริกาที่ การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อ การกำหนดราคาค่าสอบบัญชีเพิ่มขึ้น 2.80% (Eshleman & Lawson, 2017) และ 1.62% สำหรับตลาดสอบบัญชีของสาธารณรัฐประชาชนจีน (Huang et al. 2016) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ขนาดของผลกระทบของการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชีที่ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชีในประเทศไทยจะน้อยกว่าที่เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อวิเคราะห์ตัวแปรควบคุมอื่นที่ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดค่าสอบบัญชีของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย มีดังนี้ บริษัทที่ได้รับการตรวจสอบโดยสำนักงานสอบบัญชีในกลุ่ม Big 4 ขนาดของกิจการ (LTA) ภาระหนี้สิน (LEV) ความสามารถในการทำกำไร (ROA) และภาวะการณขาดทุน (LOSS) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในอดีต (Pearson & Trompeter, 1994; Numan & Willekens, 2012; Huang et al., 2016; Eshleman & Lawson, 2017; Gunn et al., 2019)

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ³ ตัวแปรตามคือ ค่าลอการิทึมของค่าสอบบัญชี (LFEE)

Variables	Coefficients	t-stat	p-value
Intercept	4.881	52.455	0.000***
CR	0.189	1.827	0.068*
BIG4	0.095	5.552	0.000***
LTA	0.344	25.085	0.000***

² ค่าร้อยละของการเปลี่ยนแปลงคำนวณโดย $\exp(0.076 \times 0.189) = 0.0205$ เมื่อ 0.076 คือ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของ CR และ 0.189 คือ ค่าสัมประสิทธิ์ของ CR (Eshleman & Lawson, 2017)

³ ผลการทดสอบข้อสมมติในการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณพบว่า 1) ความคลาดเคลื่อนมีการแจกแจงแบบปกติ ผู้วิจัยใช้วิธีการโดยพล็อตกราฟ Normal Probability Plot ของคะแนนมาตรฐานของความคลาดเคลื่อน (Standardized Residuals) 2) ความแปรปรวนของความคลาดเคลื่อนมีความแปรปรวนคงที่ ผู้วิจัยพล็อตกราฟบนแกน X ระหว่าง ค่าคะแนนมาตรฐานของค่า Standardized Predicted Value หรือ ZPRED กับบนแกน Y คะแนนมาตรฐานของค่า Standardized Residuals หรือ ZRESID การกระจายอยู่ในพื้นที่เหนือและใต้ระดับ 0.0 และมีพื้นที่ใกล้เคียงกัน 3) ความเป็นอิสระของความคลาดเคลื่อนใช้การทดสอบ Durbin-Watson เท่ากับ 2.007 4) ภาวะร่วมเชิงเส้นของตัวแปรอิสระพิจารณาจาก Variance Inflation Factor (VIF) พบว่า ค่าสูงสุดของ VIF เท่ากับ 1.755 ซึ่งมีค่าต่ำกว่า 10 แสดงว่า ความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระอยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา Multicollinearity

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ตัวแปรตามคือ ค่าลอการิทึมของค่าสอบบัญชี (LFEE) (ต่อ)

Variables	Coefficients	t-stat	p-value
LEV	0.209	4.330	0.000***
ROA	-0.207	-1.885	0.060*
LOSS	0.062	2.513	0.012**
CURR	0.000	-0.179	0.858
SGROW	0.007	0.895	0.370
BTM	-0.006	-1.167	0.243
Y59	-0.071	-3.782	0.000***
Y60	-0.026	-1.377	0.169
N	1207		
F-value	115.225		0.000***
Adjusted R ²	0.510		

หมายเหตุ : *, **, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.10, 0.05, 0.01

การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี การกำหนดค่าสอบบัญชีและรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

ผลการทดสอบผลกระทบทางตรงของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีกับรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยวิธีวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์แสดงในตารางที่ 6 พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ (Coefficient) ของ CR ซึ่งแทนค่าการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีสามารถพยากรณ์การแสดงความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปโดยผู้สอบบัญชี (MAO) เท่ากับ 2.373 (Wald-stat = 1.200) ซึ่งไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จากผลของการวิเคราะห์สรุปได้ว่า เมื่อมีการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีเพิ่มขึ้น ไม่ส่งผลต่อการออกรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปโดยผู้สอบบัญชีที่เพิ่มขึ้น

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ ตัวแปรตามคือ รายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป (MAO)

Variables	Coefficients	Wald-stat	p-value
Intercept	-5.568	8.324	0.004***
CR	2.373	1.200	0.273
BIG4	-1.256	12.925	0.000***
LTA	0.102	0.143	0.705
LEV	1.357	2.774	0.096*

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ ตัวแปรตามคือ รายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป (MAO) (ต่อ)

Variables	Coefficients	Wald-stat	p-value
N	1207		
Hosmer and Lemeshow Test	12.559		0.128
Cox & Snell R ²	0.014		

หมายเหตุ : *, **, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.10, 0.05, 0.01

การทดสอบสมมติฐาน H2 ใช้การวิเคราะห์ตัวแบบสมการโครงสร้าง (SEM) ด้วยโปรแกรม LISREL เพื่อศึกษาว่าการกระทำตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านทางตัวแปรการกำหนดค่าสอบบัญชีหรือไม่ ซึ่งผลการทดสอบตัวแบบเชิงสาเหตุในรูปที่ 2 แสดงค่าดัชนี GFI = 1.00 และ AGFI = 0.98 ที่มีค่าสูง และค่า RMSEA = 0.021 ซึ่งน้อยกว่า 0.07 บ่งชี้ว่า ผลวิเคราะห์ตัวแบบมีความเหมาะสมด้านภาวะสารูปสนิทธิ (Goodness-of-Fit Indicators) สำหรับค่า Chi-Square = 7.67 ที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิตินั้น บ่งชี้ว่าตัวแบบการวิจัยนี้มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (Hu & Bentler, 1999)

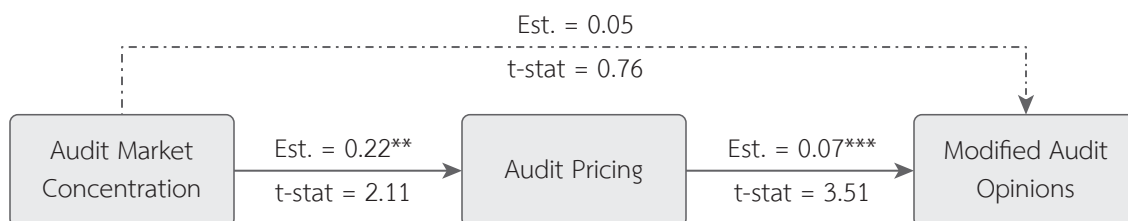
ตารางที่ 7 ผลการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างด้วย LISREL สำหรับอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของการกระทำตัวในตลาดสอบบัญชีที่ส่งต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

Effect	Coefficients	t-stat	p-value
อิทธิพลรวม (Total Effect)	0.03	24.46	0.00***
อิทธิพลทางตรง (Direct Effect)	0.05	0.76	> 0.10
อิทธิพลทางอ้อม (Indirect Effect)	0.07	24.46	0.00***
CR → LFEE	0.22	2.11	< 0.05**
LFEE → MAO	0.07	3.51	0.00***
ตัวแปรควบคุม	รวม		
Goodness-of-Fit Index	1.00		
Bentler Comparative Fit Index	0.98		
Bentler-Bonett Normed Fit Index	0.98		
N	1207		

หมายเหตุ : *, **, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.10, 0.05, 0.01

ตัวแปรควบคุมประกอบด้วย BIG4 LTA LEV ROA LOSS CURR SGROW และ BTM

จากตารางที่ 7 ผลการวิเคราะห์อิทธิพลทางตรง (Direct Effect) พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีอิทธิพลทางตรงต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($Est. = 0.05$, $t\text{-stat} = 0.76$, $p > 0.10$) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ในตารางที่ 6 อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์อิทธิพลคั่นกลางของการกำหนดราคาค่าสอบบัญชีที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชีและรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลง ผลการวิเคราะห์พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีอิทธิพลเชิงบวกต่อการกำหนดค่าสอบบัญชีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($Est. = 0.22$, $t\text{-stat} = 2.11$, $p < 0.05$) และการกำหนดค่าสอบบัญชีมีอิทธิพลเชิงบวกต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($Est. = 0.07$, $t\text{-stat} = 3.51$, $p < 0.01$) ผลกระทบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่มีอิทธิพลทั้งหมด (Full Mediating Effect) ดังนั้น สรุปได้ว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบบวกทางอ้อม (Indirect Effect) ต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านทางตัวแปรการกำหนดค่าสอบบัญชี อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยนี้ที่พบว่า การกำหนดค่าสอบบัญชีส่งผลกระทบบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น มีความแตกต่างจากผลการศึกษาของ Huang, Chang, and Chiou (2016) ที่พบว่า การกำหนดค่าสอบบัญชีส่งผลกระทบบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

Chi-Square=7.67, df=5, p-value=0.175, RMSEA=0.021, GFI=1.00, AGFI=0.98, RMR=0.003, CN=2366.32

รูปที่ 3 ผลการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างด้วย LISREL ของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี

การกำหนดค่าสอบบัญชีและความเห็นของผู้สอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

หมายเหตุ : *, **, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.10, 0.05, 0.01

-----> เส้นอิทธิพลที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

————> เส้นอิทธิพลที่มีนัยสำคัญทางสถิติ

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยนี้เสนอหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญเกี่ยวกับผลกระทบของการกระจุกตัวในตลาดสอบบัญชีที่มีต่อการกำหนดค่าสอบบัญชีและรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2559–2561 จากผลการวิเคราะห์ชี้ว่า ตลาดสอบบัญชีของประเทศไทยมีการกระจุกตัวสูงในทุกกลุ่มอุตสาหกรรม (การวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษากลุ่มธุรกิจธนาคาร ประกัน การเงินและหลักทรัพย์) เนื่องจากค่า CR ที่สะท้อนถึงอัตราการกระจุกตัวมีดัชนีชี้วัดมากกว่า 66% (Pong, 1999) สอดคล้องกับการวิเคราะห์ภาวะการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีของประเทศไทย โดย Chanaklang and Jangkloy (2018) ที่พบว่า ในธุรกิจสอบบัญชีของประเทศไทยนั้น มีสำนักงานสอบบัญชีน้อยราย

(Oligopoly) ครองส่วนแบ่งทางการตลาดเป็นส่วนใหญ่ทำให้เป็นผู้มีบทบาทและมีอำนาจสูงในตลาด (Market Power) โดยปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นคล้ายคลึงกับตลาดสอบบัญชีทั่วโลก ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา (Gunn et al., 2019) นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า ภาวะการแข่งขันของธุรกิจสอบบัญชีของประเทศไทยสำหรับอุตสาหกรรมทรัพยากร เทคโนโลยี เกษตรและอุตสาหกรรมอาหารนั้น มีแนวโน้มใกล้เคียงกับตลาดผูกขาด (Monopoly) เพราะค่า CR มีค่ามากกว่า 80% (Evelly & Little, 1960)

จากผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชี กล่าวคือ เมื่อตลาดสอบบัญชีมีการกระจุกตัวเพิ่มขึ้น 1% จะส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้น 1.44% ซึ่งผลการศึกษานี้สอดคล้องและใกล้เคียงกับผลการวิจัยของ Eshleman and Lawson (2017) และ Huang et al. (2016) และจากการวิเคราะห์ตัวแบบสมการโครงสร้าง (SEM) พบว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชี และการกำหนดค่าสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป นั้นหมายความว่า การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีมีความสัมพันธ์กับความน่าจะเป็นในการกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้น และการกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้นก็ได้เพิ่มโอกาสให้ผู้สอบบัญชีจะแสดงความเห็นในการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งการวิจัยนี้นำเสนอผลการศึกษที่ต่างจาก Huang et al. (2016) ที่พบว่า การกำหนดค่าสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป

จากหลักฐานการวิจัยที่การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดค่าสอบบัญชีทางอ้อม (Indirect Effect) ต่อรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านทางตัวแปรการกำหนดค่าสอบบัญชี สะท้อนว่า สำนักงานสอบบัญชีที่ครองตลาดรายใหญ่มีความระมัดระวังในการปฏิบัติงานเพื่อป้องกันความผิดพลาดของการแสดงความเห็นในรายงานผู้สอบบัญชี โดยเมื่อสำนักงานสอบบัญชีประเมินว่า ลูกค้ารายที่ตอบรับงานมีความเสี่ยงในการตรวจสอบสูง สำนักงานสอบบัญชีก็มีแนวโน้มที่จะวางแผนการตรวจสอบรวมถึงจัดสรรทรัพยากรสำหรับงานสอบบัญชีเพื่อตอบสนองต่อความเสี่ยงนั้นเพิ่มขึ้นด้วย และมีแนวโน้มสูงที่จะออกรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างอิสระ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงตามไปด้วย สอดคล้องกับ O'Keefe, Simunic, and Stein (1994) ที่พบว่า ความเสี่ยงในธุรกิจลูกค้ามีผลกระทบต่อทรัพยากรที่ใช้ในการสอบบัญชีและนำไปสู่การกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้น ทั้งนี้ จากข้อมูลในตารางที่ 3 สำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ในกลุ่ม Big 4 มีการออกรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป 37.21% (16 บริษัท) ในขณะที่สำนักงานสอบบัญชีอื่น มีการออกรายงานการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไป 62.79% (27 บริษัท) แสดงให้เห็นว่า สำนักงานสอบบัญชีที่มีความได้เปรียบในการแข่งขันในตลาดสอบบัญชีจะมีอำนาจในการต่อรองสูง (Bargaining Power) ทำให้มีโอกาสเลือกลูกค้าที่มีความเสี่ยงต่ำกว่า หรือเป็นลูกค้าที่มีระบบนิเวศในการจัดทำรายงานทางการเงินเข้มแข็ง ส่งผลทำให้ผู้สอบบัญชีมีประเด็นปัญหาที่ต้องดัดแปลงความเห็นในรายงานการสอบบัญชีลดน้อยลงตามไปด้วย กล่าวโดยสรุป ภายใต้ภาวะการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีจะส่งผลให้ผู้ให้บริการสอบบัญชีมีอำนาจในการต่อรองสูง ในขณะที่เดียวกันก็จะส่งผลให้ผู้สอบบัญชี (สำนักงานสอบบัญชี) มีความเป็นอิสระสูงเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งในการพิจารณาปริมาณตรวจสอบของสำนักงานสอบบัญชีในภาวะตลาดที่มีการกระจุกตัวสูง ผู้ให้บริการสอบบัญชีที่ครองตลาดจะมีอำนาจทางการตลาด (Oligopoly Market Power) ในการกำหนดค่าสอบบัญชีสูงกว่าสำนักงานขนาดกลางหรือเล็ก และมีความเป็นอิสระสูงในการแสดงความเห็นต่อการเงิน (Audit Independence) เพราะการกระจุกตัวจะทำให้

สำนักงานสอบบัญชีให้ความสำคัญในการดำรงชื่อเสียงของสำนักงานมากกว่าเกรงว่า จะสูญเสียลูกค้า (Pearson & Trompeter, 1994)

ประโยชน์ที่ได้จากงานวิจัยและข้อจำกัดการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ให้ประโยชน์ในเชิงยืนยัน (Confirmation) ถึงการมีผลกระทบของภาวะการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทย และให้หลักฐานเชิงประจักษ์ทางวิชาการเกี่ยวกับขนาดของผลกระทบที่ส่งต่อการกำหนดค่าสอบบัญชีและคุณภาพงานสอบบัญชี ซึ่งเป็นการให้หลักฐานเพิ่มเติมจากงานวิจัยในอดีตที่ทราบเพียงการมีอยู่ของภาวะการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทย นอกจากนี้ ผลการวิจัยนี้ยังสามารถเปรียบเทียบผลกระทบที่เกิดขึ้นในประเทศไทยกับประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนาอื่น ๆ ได้ โดยจะเป็นประโยชน์ในการเพิ่มหลักฐานว่า นอกเหนือจากที่การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีในประเทศไทยจะส่งต่อการกำหนดค่าสอบบัญชี ยังส่งผลทางอ้อมในเชิงบวกต่อคุณภาพงานสอบบัญชี โดยที่เมื่อการกำหนดค่าสอบบัญชีที่สูงขึ้นมีความสัมพันธ์กับการเพิ่มโอกาสที่ผู้สอบบัญชีจะแสดงความเห็นในการสอบบัญชีแบบที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย อีกทั้งผลการวิจัยนี้ยังเป็นประโยชน์กับหน่วยงานกำกับดูแลและหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการออกนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสอบบัญชี กล่าวคือ การศึกษานี้ให้หลักฐานว่า กระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีส่งต่อการเพิ่มขึ้นของค่าสอบบัญชี (Higher Fees) อย่างมีนัยสำคัญ และในทางทฤษฎีการกระจุกตัวอาจจะส่งผลกระทบในทางอ้อมอื่น เช่น ตลาดสอบบัญชีสำหรับบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์จะมีตัวเลือกน้อยราย (Limited Choice) ส่งผลให้สำนักงานสอบบัญชีท้องถิ่นน้อยรายที่มีความสามารถในการแข่งขันในตลาดสอบบัญชีที่มีการกระจุกตัวสูง หรืออาจจะมีความสามารถในการแข่งขันที่ลดลงเพราะสำนักงานสอบบัญชีขนาดเล็กมีทรัพยากรน้อยกว่าสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ เมื่อสำนักงานสอบบัญชีท้องถิ่นมีลูกค้าที่เป็นบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์น้อยรายจะกระทบต่อการขาดการถ่ายทอดความเชี่ยวชาญในงานสอบบัญชีเฉพาะอุตสาหกรรมไปในวิชาชีพในวงกว้าง ซึ่งจะไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาคุณภาพของวิชาชีพสอบบัญชีของประเทศ ดังนั้น หน่วยงานที่กำกับดูแลและกำหนดนโยบายควรให้ความสนใจประเด็นปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากผลของภาวะการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีเพื่อพิจารณากำหนดแนวทางพัฒนาคุณภาพของวิชาชีพสอบบัญชีของประเทศไทยในอนาคต

ข้อจำกัดของการวิจัยนี้คือ ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์การกระจุกตัวเป็นข้อมูลรายได้ค่าสอบบัญชีเฉพาะของบริษัทจดทะเบียนจากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ซึ่งสำนักงานสอบบัญชีทุกแห่งที่นำมาศึกษามีรายได้ค่าบริการสอบบัญชีจากลูกค้ารายอื่นที่ไม่ได้จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ดังนั้น งานวิจัยในอนาคตผู้วิจัยควรศึกษาการกระจุกตัวที่เป็นภาพรวมของตลาด ซึ่งอาจจะใช้รายได้รวมของแต่ละสำนักงานสอบบัญชีมาเป็นตัวชี้วัดว่า ตลาดสอบบัญชานั้นมีดัชนีการกระจุกตัวอย่างไร และกลุ่มตัวอย่างของบริษัทที่ได้รับรายงานของผู้สอบบัญชีที่แสดงความความเห็นแบบที่เปลี่ยนแปลงไป (MAO) มีเพียง 43 ตัวอย่าง จากทั้งหมด 1,207 ตัวอย่าง หรือคิดเป็น 3.56% ซึ่งผลของการวิจัยนี้สรุปและอภิปรายผลภายใต้ข้อจำกัดนี้ การวิจัยในอนาคตควรศึกษาผลกระทบของการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีที่มีต่อคุณภาพงานสอบบัญชีที่วัดค่าด้วยตัวแปรอื่น

REFERENCES

- Attarit, T. (2018). The impact of corporate governance and investor confidence on earning management: Evidence from Thai-Listed Company. *Asian Social Science*, 14(6), 123–130.
- Boone, J. P., Khurana, I. K., & Raman, K. K. (2012). Audit market concentration and auditor tolerance for earnings management. *Contemporary Accounting Research*, 29(4), 1171–1203.
- Bangkokbiznes. (2020). World Economic Forum (WEF)— Global Competitiveness Index (GCI). Retrieved from <https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/850457>
- Boonlert-U-Thai, K., Srijunpetch, S., & Phakdee, A. (2019). Key audit matters: What they tell. *Journal of Accounting Profession*, 18(45), 5–25.
- Bradbury, M. E. (2017). Large audit firm premium and audit specialization in the public sector. *Accounting & Finance*, 57, 657–679.
- Chanaklang, A., & Jangkloy, U. (2018). Market concentration of audit and assurance services in Thailand. *KKBS Journal of Business Administration and Accountancy*, 2(3), 12–27.
- Chadegani, A. A. and Mohamed, Z. M. (2014). Reporting errors and misstatements: A measurement for the quality of auditors' work. *Asian Journal of Business Ethics*, 3(1), 83–96.
- Chang, H., Guo, Y., & Mo, P. (2019) Market competition, audit fee stickiness, and audit quality: Evidence from China. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 38(2), 79–99.
- Chen, H. M., Chen, J. Z., Lobo, G. J. & Wang, Y. (2011). Effects of audit quality on earnings management and cost of equity capital: evidence from China. *Contemporary Accounting Research*, 28(3), 892–925.
- Carson, E. & Fargher, N. (2007). Note on audit fee premiums to client size and industry specialization. *Accounting & Finance*, 47(3), 423–446.
- Choi, J-H., Kim, J-B., & Zang, Y. (2010). Do abnormally high audit fees impair audit quality? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(2), 115–140.
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accountancy and Economics*, 3(3), 183–199.
- DeFond, M. L., & Zhang, J. (2014). A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics*, 58(2/3), 275–326.
- Dodd, P., Dopuch, N., Holthausen, R., & Leftwich, R. (1984). Qualified audit opinions and stock prices, Information content, announcement dates and concurrent disclosures, *Journal of Accounting and Economics*, 6(1), 3–38.
- Evely, R. W. & Little, I. M. D. (1960). *Concentration in British industry*, London: Cambridge University Press.
- Eshleman, J. D., & Lawson, B. P. (2017). Audit market structure and audit pricing. *Accounting Horizons*, 31(1), 57–81.

- Fleischer, R & Goettsche, M. (2012). Size effects and audit pricing: Evidence from Germany. *Journal of International Accounting Auditing and Taxation*, 21(2), 156–168.
- Francis, J. R., Michas, P., & Seavey, S. (2013). Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from audit markets in 42 countries. *Contemporary Accounting Research*, 30(1), 325–355.
- Geiger, M. A. & Rama, D. V. (2003). Audit fees, nonaudit fees, and auditor reporting on stressed companies. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 22(2), 53–69.
- Gist, W. E. (1994). Empirical evidence on the effect of audit structure on audit pricing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 13(2), 25–40.
- Gonthier-Besacier, N. & Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal*, 22(2), 139–160.
- Gul, F. A., W, D., & Yang, Z. (2013). Do individual auditors affect audit quality? Evidence from archival data. *The Accounting Review*, 88(6), 1993–2023.
- Gunn, J. L., Kawada, B. S., & Michas, P. N. (2019). Audit market concentration, audit fees, and audit quality: A cross-country analysis of complex audit clients. *Journal of Accounting and Public Policy*, 38(6), 1–21.
- Habib, A. (2013). A meta-analysis of the determinants of modified audit opinion decisions. *Managerial Auditing Journal*, 28(3), 184–216.
- Hay, D. (2013). Further evidence from meta-analysis of audit fee research. *International Journal of Auditing*, 17(2), 162–176.
- Hay, D. C., Knechel, W. R., & Wong, N. (2006). Audit fees: A meta-analysis of the effect of supply and demand attributes. *Contemporary Accounting Research*, 23(1), 141–191.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55.
- Huang, T. C., Chang, H., & Chiou, J. R. (2016). Audit market concentration, audit fees, and audit quality: Evidence from China. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 35(2), 121–145.
- Kallapur, S., Sankaraguruswamy, S., & Zang, Y. (2010). Audit market concentration and audit quality. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id1546356.
- Kennedy, P. (1992). *A guide to econometrics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kitiwong, W., & Srijunetch, S. (2018). Auditor choices and audit fees: Do clients select their audit firms or do audit firms choose their clients? *Journal of Accounting Profession*, 14(44), 107–128.
- Lawrence, A., Minutti-Meza, M., & Zhang, P. (2011). Can big 4 versus non-big 4 differences in audit-quality proxies be attributed to client characteristics? *The Accounting Review*, 86(1), 259–286.

- McMeeking, K. P., Peasnell, K. V., & Pope, P. F. (2006) The determinants of the UK Big Firm premium. *Accounting and Business Research*, 36(3), 207–231.
- Newton, N., Wang, D., & Wilkins, M. S. (2013). Does a lack of choice lead to lower quality? Evidence from auditor competition and client restatements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(3), 31–67.
- Numan, W., & Willekens, M. (2012) An empirical test of spatial competition in the audit market. *Journal of Accounting and Economics*, 53(1–2), 450–465.
- O’Keefe, T., Simunic, D. and Stein, M. (1994) The production of audit services: evidence from a major public accounting firm. *Journal of Accounting Research*, 32(2), 241–261.
- Pearson, T., & Trompeter, G. (1994). Competition in the market for audit services: The effect of supplier concentration on audit fees. *Contemporary Accounting Research*, 11(1), 115–135.
- Palmrose, Z-V. (1986). Audit fees and auditor size: Further evidence. *Journal of Accounting Research*, 24(1), 97–110.
- Pratoomsuwan, T. (2017). Audit prices and Big 4 fee premiums: Further evidence from Thailand, *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 7(1), 2–15.
- Pong, C. (1999). Auditor concentration: A replication and extension for the UK audit market 1991–1995. *Journal of Business Finance & Accounting*, 26(3/4), 451–475.
- Rajgopal, S., Srinivasan, S., & Zheng, X. (2020). Measuring audit quality. *Review of Accounting Studies*, *Forthcoming*.
- SEC. (2020). Auditor quality assurance review 2019. Retrieved from https://www.sec.or.th/TH/Documents/Auditor/activities_report_th_2562.pdf
- Stanley, J. D. (2011). Is the audit fee disclosure a leading indicator of clients’ business risk? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(3), 157–179.
- TFAC. (2014). Audit news No.24 audit pricing. Retrieved from <http://www.tfac.or.th/upload/9414/RZuTp6hUBi.pdf>

